

Herrnhuterne eller brødremenigheden i Grønland 1733–1900

Af Inge Kleivan

Den 20. maj 1733 gik tre udsendinge fra brødremenigheden i Herrnhut i land i Nuuk/Godthåb; det var Christian David og fætrene Matthæus og Christian Stach. De var kommet for at hjælpe til med at omvende grønlænderne til kristendommen, men Hans Egede, som havde påbegyndt missionsarbejdet i 1721, var ikke særlig begejstret for de tre tysktalende håndværkere, først og fremmest fordi de repræsenterede en anden religiøs retning end den rationalistiske lutherdom, som var grundlaget for den danske mission.

Den herrnhutiske brødremenighed stammer fra bevægelsen omkring den kirkelige reformator Johan Hus i Bøhmen i det 15. århundrede. En del af tilhængerne udvandrede senere og fik under ledelse af Christian David, som var tømrer, tilladelse af den pietetiske greve Nicolau Ludwig von Zinzendorf til at slå sig ned på dennes gods Berthelsdorf i det nuværende DDR, hvor de ved foden af Hutbjerget grundlagde kolonien Herrnhut d.v.s. i Herrens varetægt; deraf navnet herrnhutere. 13. august 1727 regnes for den fornyede brødremenigheds stiftelsesdag. Som et udtryk for at

standsforskell var underordnet, blev de enkelte medlemmer af menigheden kaldt brødre og søstre.

Brødremenigheden blev på grønlandsk oversat med qatangutigiiniat, d.v.s. søskende som vil være sammen. Både de tyske missionærfamilier og de grønlandske medlemmer af menigheden blev også kaldt noorliit, d.v.s. de der bor nærmest næsset, og det næs, der er tale om, er det, som Grønlands hovedstad, Nuuk, har sit navn efter. Stedet hvor de første herrnhutiske missionærer slog sig ned, kaldes også Saqqarliit, d.v.s. de der er nærmest solsiden. Selv kaldte de tyske missionærer stedet for Neu-Herrnhut, Ny Herrnhut, som det kom til at hedde blandt danskerne. Kolonien Godthåb lå en halv times gang derfra. Grønlænderne skulle snart komme til at forstå, at denne geografiske afstand mellem de to grupper af europæere også svarede til en afstand på mange andre måder.

Den herrnhutiske missionsvirksomhed

Brødremenigheden havde begyndt sin missionsvirksomhed i Dansk Vestindien i 1732, og allerede året efter blev også Grønland med den danske konge,

Broder Matthæus Stach.

Christian den Sjettes tilladelse inddraget som missionsmark. Det må nødvendigvis være en problemfyldt opgave at ville omvende et folk med en fremmed kultur og et fremmed sprog til kristendommen, og det skulle ikke gøre det meget lettere, at der var andre, som havde slået sig ned i landet først, og som var begyndt at etablere en kontakt med grønlænderne, nemlig repræsentanter for den danske mission og handel.

Disse tre parter, som på afgørende vis kom til at gribe ind i grønlændernes tilværelse, havde på mange punkter ikke sammenfaldende interesser. De to missioner stod i et konkurrenceforhold til hinanden, og samtidig havde de begge, i hvert fald periodevis, et modsætningsforhold til handelen. Handelens folk var interesseret i, at grønlænderne levede spredt, fordi det gav de bedste mulig-

heder for en gunstig fangst og dermed de bedste betingelser for handel, mens missionærerne så det som en fordel, at grønlænderne i hvert fald om vinteren levede mange samlet på ét sted, så man bedre kunne undervise dem og føre en vis kontrol med dem. Modsætningen mellem danskerne som repræsentanter for kolonimagten på den ene side og de tyske brødremissionærer på den anden side, var og blev dog mest markant. Grønlænderne kunne ikke undgå at blive inddraget i dette spil, og der opstod et skel mellem de grønlændere, som tilhørte den danske mission, og de der tilhørte den tyske mission, og til at begynde med også til de, der ikke var knyttet til nogen mission. Det var dog en fordel, at alle grønlændere på ét sted i almindelighed kom til at tilhøre samme

Broder Johann Beck.

Missionsstationen Ny Herrnhut i 1700-tallet med omliggende grønlandske beboelser, – huse og telte. Tegningen findes i brødremissionens arkiv, Herrnhut.

mission, så man undgik lokale modsætningsforhold, således som det f. eks. kendes blandt eskimoerne i Alaska og Canada, hvor befolkningen i mange lokaliteter er splittet op i forskellige kirkesamfund. Qoornoq i Godthåb-fjorden var en undtagelse, for her boede medlemmer af begge missioner.

Påskedag den 30. marts 1739 er en mærkedag i den herrnhutiske missions historie, for på den dag blev den første grønlænder døbt, som kom til at tilhøre den herrnhutiske menighed. Det drejede sig om en fanger ved navn Qajarnaq (i ældre tid skrevet Kajarnak eller med Kleinschmidts retskrivning: K'ajarnaK). Han var blevet dybt grebet, da han året før havde hørt Johan Bek fortælle Jesu lidelseshistorie. Qajarnaq fik i dåben navnet Samuel, og sammen med ham blev også hans kone, som fik navnet Anna, og deres to børn døbt.

Den herrnhutiske forkyndelse samler sig om menneskets frelse gennem Jesu lidelse og død. Den såkaldte blodteologi, hvor man gik særlig stærkt op i de sår, Jesus fik i forbindelse med korsfæstelsen, nåede også til Grønland i midten af det 18. århundrede og kom til udtryk bl. a. i de grønlandske salmer, som missionærerne forsøgte at oversætte eller rettere gendigte på grønlandsk.

Gennemgående gik det hurtigt med at omvende grønlænderne til kristendommen. Sagnene kan dog fortælle om enkelte, som modsatte sig at blive døbt og blev boende på deres bopladser, mens de øvrige samledes på missionsstationerne for at gå til dåbsforberedelse. På grund af overbefolkning kunne der herske smalhals der, så for en fanger var der ingen særlig økonomisk fordel ved at blive døbt. Men der kunne være andre fordele ved at være kristen,

Navne på de herrnhutiske missionsstationer

TYSK	Neu Herrnhut (Neuherrnhut)	Lichtenfels	Lichtenau
DANSK	Ny Herrnhut (Nyherrnhut)	Lichtenfels	Lichtenau
GRØNLANDSK	Nôrdlît Ny retskrivning: Noorliit	Akúnât Ny retskrivning: Akunnaat	Agdluitsok Ny retskrivning: Alluitsoq
TYSK	Friedrichsthal	Umanak	Igdlorpait
DANSK	Frederiksdal	Umanak Ny retskrivning: Uummanaq	Igdlorpait Ny retskrivning: Illorpaat
GRØNLANDSK	Narssak kujatdlek Ny retskrivning: Narsaq Kujalleq	Ūmának Ny retskrivning: Uummanaq	Igdlorpait Ny retskrivning: Illorpaat

for så var det ikke længere nødvendig at overholde de gamle, ofte besværlige taburegler f. eks. i forbindelse med fødsel og død og fangst. Åndemanernes magt, som af og til kunne give sig uforudsigelige udslag, blev også brudt. Men på den anden side blev de døbte involveret i et nyt normsystem med strenge adfærdsregler, som det heller ikke altid var så ligetil at overholde. Bl. a. gik de herrnhutiske missionærer ind for en streng adskillelse af de to køn.

Fra den danske missions side blev de herrnhutiske missionærer beskyldt for ikke at kræve solide kundskaber af deres dåbskandidater, men for de herrnhutiske missionærer var det mere et spørgsmål om, at de enkelte mennesker virkelig

ønskede at blive døbt, end om hvor omfattende deres bibelkundskaber var. Men også de herrnhutiske missionærer var optaget af at undervise de, der gerne ville døbes og sørge for, at de der allerede var døbt, fik deres kundskaber vedligeholdt og uddybet.

I løbet af det 18. århundrede blev der anlagt mange nye kolonier og udsteder både på den nordlige og den sydlige del af vestkysten, og også herrnhuterne oprettede nye missionsstationer, men kun sydpå. Først blev Lichtenfels, som på grønlandsk hedder Akunnaat, anlagt i 1758, så Lichtenau, på grønlandsk Aluitsoq i 1774 og i 1824 Friedrichsthal, det nuværende Narsaq Kujalleq/Frederiksdal. Og endelig blev der så sent som

i 1861 og 1864 oprettet to nye stationer, Uummannaq i Godthåb-fjorden og Illorpaat nord for Narssaq Kujalleq/Frederiksdal. Uummannaq lå i et område, hvor folk længe havde været kristne, og oprettelsen af den ny station var ikke et forsøg på at skaffe flere tilhængere, men et resultat af, at befolkningen der var vokset på bekostning af Noorliit/Ny Herrnhut, hvor levestandarden var blevet betænkelig lav. Illorpaat lå derimod i et område, hvor der stadig var en missionsopgave, fordi der helt op til århundredeskiftet blev ved med at indvandre folk fra den sydlige del af østkysten. Det var karakteristisk for de grønlandere, som kom til at udgøre de herrnhutiske menigheder, at de var kommet rejsende sydfra, og i Godthåb-distriktet afveg de bl. a. ved at tale den sydlige i-dialekt.

De herrnhutiske missionærer var i modsætning til de danske ikke teologer, som var uddannet på et universitet, men de var lægmænd, som havde lært et håndværk. Det er blevet hævdet, at denne baggrund gjorde det lettere for de herrnhutiske missionærer at komme i kontakt med grønlanderne og blive accepteret af dem. Det har sikkert også været rigtigt i nogle tilfælde, men det har nu nok generelt set ikke haft den store betydning. Skellet mellem grønlandere og europæere var under alle omstændigheder stort. De europæiske missionærer var alle overbevist om, at de var repræsentanter for en højere kultur, at de vidste, hvad der var bedst for grønlanderne, og at de uselvisk var kommet for at hjælpe dem. De så det som deres opgave ikke bare at omvende

De herrnhutiske missionsstationer i Grønland.

grønlanderne til kristendommen, men også at opdrage dem efter vesteuropæiske protestantiske idealer, og her var herrnhuterne de ivrigste, både når det gjaldt om at foregå med et godt eksempel og om at prædike arbejdsomhed, nøjsomhed, sparsommelighed og orden.

Sammenlignet med de danske missionærer blev de herrnhutiske gennemgående længere i Grønland, og det var med til at styrke deres kontakt med den grønlandske befolkning. Men i modsætning til hvad der var tilfældet med flere betydelige danske missionærer, var der ingen af de herrnhutiske missionærer, der giftede sig ind i grønlandske familier og på den måde kom til at stå befolkningen nær. Iøvrigt var der ikke udelukkende tale om tyske missionærer, for der har også efter at Christian den VII i 1771 havde givet tilladelse til oprettelsen af brødrekolonien Christian-

feld i Sønderjylland, været en række danske herrnhutiske missionærer i Grønland, foruden en enkelt svensker.

Det var ikke alle missionærer, der drog ud uden specialuddannelse, for allerede i 1739 blev der oprettet et teologisk seminarium, og efterhånden fik både mænd og kvinder også en elementær uddannelse, så de kunne yde nogen lægehjælp. I 1869 blev der oprettet en seksårig missionsskole i Niesky. På det tidspunkt drev herrnhuterne missionsvirksomhed over store dele af verden, for de anså dette for at være en hovedopgave for menigheden.

Foruden de ordinære missionærer, som havde ret til at udføre kirkelige handlinger, var der i almindelighed også en eller flere ikke-ordinerede mænd på hver missionsstation. Alle, også kvinderne, ydede deres indsats i missions- og menighedsarbejdet og i forbindelse med den fælles husholdning.

Det var idealet, at de herrnhutiske missionærer skulle være selvforsynende, hvor de end var i verden, men det havde de svært ved at leve op til i Grønland. De holdt husdyr, får og geder, ja tilmed køer, dyrkede grøntsager og indsamlede bær og gik lidt på jagt, men det var af afgørende betydning for deres eksistens, at de modtog forsyninger og gaver fra Europa både i form af madvarer og tøj. De fik også tilsendt ting, som de kunne bruge til at bytte med f. eks. tobak, så de kunne skaffe sig frisk kød og fisk, og som de også kunne bruge som betalingsmiddel for tjenesteydelser. En regulær, omend beskeden løn blev først indført i sidste halvdel af det 19. århundrede. Men bag den herrnhutiske mission stod

der i modsætning til den danske statsmission en levende engageret menighed i Europa, ikke bare i Tyskland, som gav både økonomisk og åndelig støtte.

Grønlænderne bidrog også selv i begrænset omfang til missionen. Første gang man hører om det, var i Ny Herrnhut i 1753, hvor man i de korte vinterdage holdt morgen- og aftenforsamlinger med lamperne tændte, for at grønlænderne kunne udnytte dagslyset til at tage på fangst i. Missionærerne foreholdt da grønlænderne, at det ville være rimeligt, at de selv efter evne bidrog med det spæk, som skulle brændes i lamperne. Hidtil havde missionærerne købt det af dem, men denne opfordring resulterede i, at folk nu kom med så meget spæk, at man tilmed kunne give noget af det til de trængende. Endnu i slutningen af det 19. århundrede klagede missionærerne dog over, at mange stadigvæk ikke havde godtaget ideen om, at det skulle være deres pligt at bidrage til missionen.

De herrnhutiske menigheders særpræg

De herrnhutiske kirker eller rettere kirkesale, for de blev indrettet i tilknytning til beboelsesrummene, var hverken udstyret med prædikestol eller altertavle. Der var kun opstillet et såkaldt liturgibord på en forhøjning. Bænkene var anbragt på langs i kirkesalen, adskilt af en midtergang, der delte rummet i en søsterside og brøderside. Et antal »tjenere« og »tjenerinder« passede lamperne og sørgede for forskellige praktiske gøremål. Bl. a. var der ansat tjenerinder til at ro missionens konebåde.

For de herrnhutiske menigheder be-

Mange herrnhutiske traditioner fortsatte, efter at brødremissionærerne havde forladt Grønland. Således anvendtes Ny Herrnhuts blæseinstrumenter i en årrække ved Godthåb kirke. På billedet ses fra venstre: Niels Lynge, Hans Motzfeldt, Gustav Olsen og Josva Kleist. KNK, Landsmuseets billedsamling.

tød musik og salmesang meget, og missionærerne lærte deres menigheder at synge både tre- og firestemmigt. Særligt udvalgte fik musikundervisning, og blæserkoret spillede en vigtig rolle ved forskellige kirkelige anledninger. Salmerne blev, ligesom det var tilfældet i den danske mission, sunget på europæiske melodier. Men den pris, som grønlænderne måtte betale for den sangglæde, der hurtigt knyttede sig til salmesangen, var høj, for de herrnhutiske missionærer bekæmpede konsekvent alle former for trom-

mesang, fordi de forbandt dem med åndemanerne og deres »djævelskab«.

Men det var ikke bare den eskimoiske trommesang og -dans, som missionærerne var ude efter. De tillod heller ikke medlemmerne af deres menigheder at danse europæiske danse. Det skete af og til, at herrnhutiske grønlandere, som var på besøg hos grønlandere, som tilhørte den danske mission, blev fristet til at deltage i dansen, men den synd måtte de senere bøde for, hvis det kom missionærerne for øre. Også kortspil var for-

budt blandt herrnhuternes grønlandere. Der var en streng kirketugt, som udelukkede de ulydige i kortere eller længere tid fra fællesskabet, og det blev af mange betragtet som en hård straf ikke at måtte være med ved altergangen. Den almindeligste grund til at grønlandere kom under kirketugt havde at gøre med seksuallivet. Missionærerne så meget alvorligt på overtrædelser af det sjette bud. Da de trak sig tilbage fra missionsarbejdet i Grønland i år 1900 var et betragteligt antal af menighedens 1637 medlemmer under kirketugt, 126 ialt.

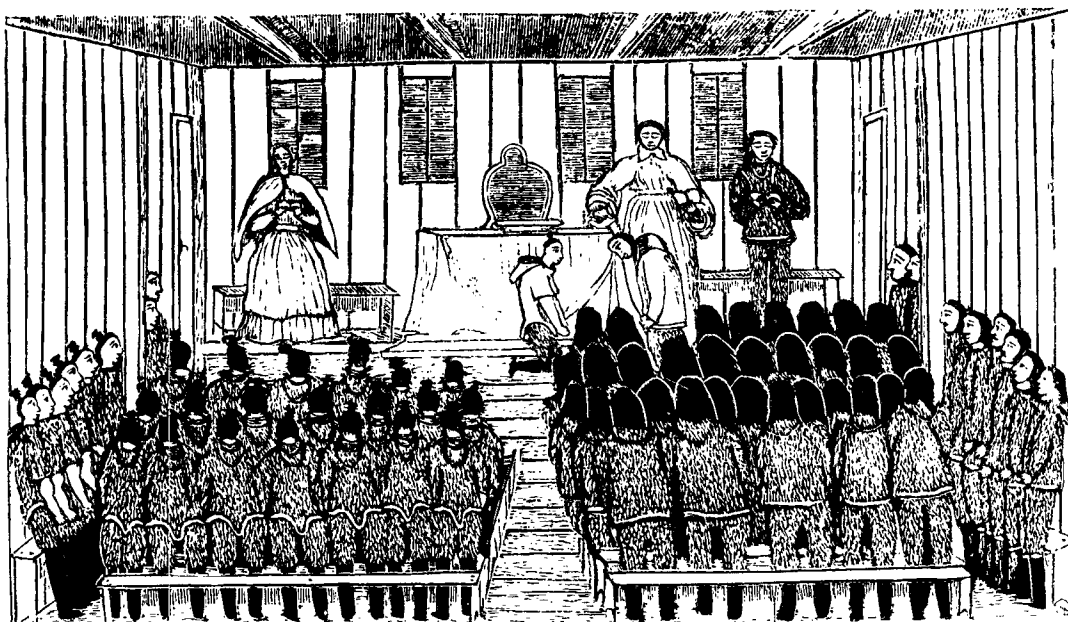
Missionærerne førte obligatoriske skriftesamtaler med medlemmerne af menigheden; ægtepar var sammen, mens de ugifte talte enkeltvis med missionæren. Derved fik missionærerne indblik i mange ting, som foregik blandt menighedens medlemmer, og de fik derved også mulighed for at udøve social kontrol. Det var et ubetinget krav, at menighedens medlemmer skulle være åbne og lydige overfor missionærerne.

Man forsøgte, men ikke altid med held, at overføre herrnhuternes særpræg til Grønland. Man havde således i det 18. århundrede en inddeling i »selskaber«, hvor små grupper af personer af samme køn holdt fællesmøder; om vinteren en gang om ugen, om sommeren så tit det kunne lade sig gøre. Her skulle de så fortælle om sig selv i en stadig påmindelse om troens rette vej. Inddelingen i selskaber ophørte efterhånden, men da var hele menigheden blevet inddelt i kor efter køn, alder og ægteskabelig stand: ægtepar, enker, enkemænd, ugifte kvinder, ugifte mænd, og også børnene var opdelt efter køn og

alder. Ideen var at medlemmerne i hvert kor havde særlige forudsætninger for at tale sammen. Der blev afholdt korforsamlinger, og hvert kor havde sin egen festdag. Det var f. eks. enkerens dag den 2. februar; dagen blev foruden ved sang og spisning også fejret ved at enkerne modtog gaver, bl. a. tøj til dem selv og deres børn. Forholdsvis mange mænd omkom under udførelsen af fangererhvervet, så der var mange yngre enker med børn. Gennem missionen blev der således udøvet en begrænset form for socialforsorg.

I Europa bar kormedlemmerne symboler, som viste, hvilke kor de tilhørte, og dette var delvis overført til Grønland. Farven på de europæiske kvinders kysebånd svarede til farven på de bånd, som de grønlandske kvinder vikledede om deres hårtop: de ugifte unge piger havde røde bånd, de gifte blå bånd, enkerne sorte eller evt. hvide og endelig måtte de ugifte unge piger, som havde fået et barn, bære grønne bånd. Skikken med de farvede hårbånd, som også kan ses som et udtryk for social kontrol, bredte sig til de ikke-herrnhutiske menigheder og holdt sig efter at de herrnhutiske missionærer havde forladt Grønland. De symbolske farvede bånd forsvandt først, da de grønlandske kvinder gik over til andre frisurer end den traditionelle hårtop.

Et forsøg på at ændre boligformerne i forbindelse med korinddelingen var derimod ikke så vellykket. Ægtepar og små børn skulle fortsat bo i familiehuse, mens der blev bygget særlige korhuse, indrettet på grønlandsk vis med briks, til henholdsvis enkerne, store piger, unge

Gudstjeneste i brødremenigheden – bryllup? Træsnit af Aron fra Kangeq ca. 1860.

piger og unge mænd. Det var i den grad et brud mod det traditionelle familie- og boligmønster, at eksperimentet ikke fik lang levetid.

Herrnhuterne havde genoptaget visse traditioner fra oldkirken som kærlighedsmåltidet, broderkysset og fodvask, og dem søgte de også at overføre til Grønland. Ved visse festlige lejligheder samledes menigheden til et kærlighedsmåltid, hvor der foruden fællesspisning også indgik salmesang og musik.

Også skikken med broderkysset i forbindelse med højtiderne vandt indpas i de grønlandske menigheder. Langt op i dette århundrede var det skik nogle steder, at man udvekslede kys efter altergangen. Ritualen med fodvasken derimod måtte hurtigt opgives, bl. a. fordi det passede meget dårligt til klimaet i Grønland. Skikken, som har sit udgangspunkt i, at det i det nye testamente

fortælles, at Jesus vaskede fødderne på sine disciple, blev iøvrigt også afskaffet i Europa som en forældet skik på synoden i 1818.

Af særlig betydning var også menighedsdagene, hvor der blev oplæst budskaber fra herrnhutiske menigheder andre steder i verden. Desuden fejrede man specielle mindedage, f. eks. den 20. marts, dagen hvor Qajarnaq var blevet døbt.

Påskenen, som er den største højtid indenfor kristendommen, blev specielt fejret i de herrnhutiske menigheder. Man holdt læseforsamlinger i påskedagene, hvor læsning af Jesu lidelseshistorie blev afbrudt af menighedens sang. Højdepunktet kom påskemorgen, hvor hele menigheden efter gudstjenesten gik ud på Gudsageren, på grønlandsk: Guutip naasuvia, som man kaldte kirkegården, med blæserne i spid-

sen. Her mellem gravene afsluttedes gudstjenesten, og navnene på de, der var døde siden sidste påske, blev læst op. Det var ikke for at ære de afdøde, men for at mindes dem som en del af den kristne menighed, som skulle genopstå ved Jesu genkomst.

Også i forbindelse med julen havde herrnhuterne deres særlige skikke. Under gudstjenesten juleaften fik hvert barn udleveret et brændende lys, som de ivrigt prøvede at bære hjem, uden at det gik ud. Senere på aftenen gik man rundt og sang julesalmer udenfor husene. Denne skik, som på grønlandsk kaldes silatangiaaneq, var en af de herrnhutiske skikke, som var højt værdsat, og som blev vedligeholdt længe efter, at de herrnhutiske missionærer havde forladt Grønland, også på steder som ikke havde tilhørt den herrnhutiske menighed.

Sent nytårsaften blev der holdt gudstjeneste, og når klokken var tolv, stemte blæserne i, og menigheden sang. Efter salmesangen blev det såkaldte løsenord for den første dag i det nye år læst op.

Brødremenigheden benytter en såkaldt løsenbog med bestemte bibelord og salmevers til hver dag i året, som skal danne grundlag for eftertanke og samtale. Bibelordene fra det gamle testamente udtrækkes i Herrnhut under bøn blandt en lang række bibelord fra det gamle testamente, som er udskrevet på kort. Derefter udvælges bibelord fra det nye testamente, der dels passer til bibelordene fra det gamle testamente, dels til årstiden. I de enkelte lande vælges derefter et salmevers eller en del af et vers fra landets egen salmebog.

I tilknytning hertil skal herrnhuternes brug af lodtrækning kort omtales. Bibelen var herrnhuternes første rettesnor, men den indeholdt ikke svar på alt. Derfor anvendte man tidligere i visse situationer lodtrækning med lodder mærket ja, nej og i begyndelsen også blank. Man håbede på den måde at få et tegn på, hvad der var Jesu vilje. Trak man loddet med blank, måtte man enten udsætte afgørelsen af den pågældende sag eller formulere problemstillingen på en anden måde. Loddet blev bl. a. benyttet i forbindelse med valg af navne til dåbskandidaterne. Missionærerne forsøgte også at anvende det ved udpegning af ægtefæller, men det ville grønlænderne ikke finde sig i, og i 1789 måtte man helt afskaffe lodtrækning i forbindelse med indgåelse af ægteskaber i Grønland.

Herrnhuternes undervisning og tekster på grønlandsk

For at drive effektiv missionsvirksomhed i Grønland var det nødvendigt med et godt kendskab til det grønlandsk sprog. De herrnhutiske missionærer kunne i starten støtte sig til Hans Egedes og de andre danske og norske missionærers pionerindsats, men de stræbte efter at have deres egne religiøse tekster på grønlandsk. Det lykkedes flere af de herrnhutiske missionærer at blive særdeles dygtige til grønlandsk. Det gjaldt bl. a. Conrad Kleinschmidt, som var ansvarlig for den første herrnhutiske oversættelse af det nye testamente, som blev trykt i London i 1822, bekostet af det engelske bibelselskab. Det har naturligvis ikke været problemfrit, at den danske og den herrnhutiske mission ikke

bare havde hver deres ritualer og salmer, men at også selve bibelen forelå i forskellige versioner. I starten kunne der blandt grønlænderne ligefrem opstå tvivl om, hvorvidt det var den samme Gud, det drejede sig om.

Det var Conrad Kleinschmidts søn Samuel Kleinschmidt, som frem for nogen blev kendt for sit arbejde med det grønlandske sprog. Han ikke bare oversatte og skrev bøger, men han trykte dem også. Han havde nemlig i 1856, året før inspektøren for Sydgrønland, H. J. Rink, fik sendt et trykkeri til Nuuk/ Godthåb, gennem sin bror fået opsendt et trykkeri. Sammen med sin grønlandske medarbejder, Elias Lynge, trykte Kleinschmidt bl. a. store dele af det gamle testamente, efterhånden som han var færdig med oversættelserne, foruden mange oplysende skrifter og lærebøger for seminarieeleverne. Da Kleinschmidt i 1859 opgav sin stilling indenfor den herrnhutiske mission og blev seminarielærer, fik han lov til at beholde trykkeriet, mod at de herrnhutiske missionærer også modtog eksemplarer af de bøger, han fremstillede.

Det allerførste forsøg med at fremstille tryksager i Grønland var iøvrigt også gjort af en herrnhutisk missionær. Det drejede sig om en lille grønlandsk salmebog, som Jesper Brodersen trykte i Noorliit/Ny Herrnhut allerede i 1793. Den første herrnhutiske grønlandske salmebog var blevet trykt i London i 1747, den sidste blev trykt i Herrnhut så sent som i 1898. Det var den tidligere missionær i Grønland, Karl Spindler, som stod for udgivelsen. Han havde allerede i 1876 udgivet en sangbog for

skole og hjem med noder. Han var meget produktiv som digter og oversætter, og mange af hans salmer og sange synges fortsat med glæde i Grønland.

Missionsarbejde og undervisning havde lige fra starten været snævert forbundet, og det var derfor naturligt, at de herrnhutiske missionærer fortsatte med at tage sig af skoleundervisningen i deres områder, også efter at det egentlige missionsarbejde var forbi. Men i modsætning til de danske missionærer var de herrnhutiske længe tilbageholdne med at uddanne grønlandske kateketer og betro deres medhjælpere et selvstændigt ansvar i forbindelse med kirke- og skolearbejdet. Den danske mission havde 1845 oprettet seminarier i Ilulissat/Jakobshavn og i Nuuk/Godthåb, for at de grønlandske kateketer, som hidtil var blevet uddannet individuelt af de enkelte missionærer, skulle få en mere omfattende og ensartet uddannelse. Den herrnhutiske mission forsøgte at gøre noget lignende ved i 1850 at oprette en skole til uddannelse af de såkaldte hjælpere under ledelse af Samuel Kleinschmidt. Den blev dog midlertidig nedlagt allerede i 1858. Der var også bestræbelser i gang for at uddanne hjælpere i Alluitsoq/Lichtenau og Narsaq Kujalleq/Frederiksdal i det sydligste Grønland, men heller ikke der blev det til så meget.

En grønlandsk protestbevægelse

I Grønlands missions- og kirkehistorie omtales der et begreb, som kaldes sværmeriske bevægelser, d.v.s. bevægelser, som er baseret på en religiøs begejstring

præget af overspændthed. En af disse bevægelser, hvis centrale skikkelse er kendt i litteraturen som profeten Gabriel, opstod i den herrnhutiske menighed i Narsaq Kujalleq/Frederiksdal. Det var en ung fanger, Matthæus, som fik åbenbaringer tidligt på vinteren 1854, hvor der herskede stor nød og sult på stedet. Han profeterede, at verdens ende var nær, og at det gjaldt om at omvende befolkningen i Østgrønland, før det var for sent. De herrnhutiske missionærer blev dybt rystede, da et af menighedens medlemmer anfægtede deres monopol på sandheden og handlede selvstændigt. Da de ikke selv kunne standse bevægelsen, appellerede de til de verdslige myndigheder med den begrundelse, at det var oprør. Rink, som dengang var kolonibestyrer i Qaqortoq/Julianehåb, var om foråret på embedsrejse sydpå, men da var der ro igen. Denne bevægelse kan også opfattes som en protestbevægelse i en religiøs ramme, en protest mod missionærernes konstante bedrevidende og kontrol med alle ting, som alligevel ikke hjalp på de fortvivlende materielle forhold.

De herrnhutiske grønlændere og de verdslige myndigheder

De herrnhutiske menigheder var ikke helt isolerede i forhold til de verdslige myndigheder, og de blev da også inddraget i forbindelse med oprettelsen af de såkaldte forstanderskaber i 1857, som var det første forsøg på at give grønlænderne et begrænset politisk/administrativt ansvar af lokal karakter. De ledende missionærer på de enkelte missionsstationer blev fast medlem af de forstan-

derskaber, som de geografisk hørte til, i lighed med de danske præster, og på de herrnhutiske bopladser og missionsstationer blev der valgt grønlandske forstandere.

Inspektør Rink var som bekendt en ivrig forkæmper for forstanderskaberne. En anden af de ting, som han fik sat igang, og som skulle vise sig at blive en betydelig større succes, var oprettelsen 1861 af det illustrerede grønlandske tidsskrift Atuagagdliutit, som lever videre i dag som det dobbeltsprogede Atuagagdliutit/Grønlandsposten. Dette oplysende og underholdende blad blev også udsendt til de herrnhutiske menigheder og læst og diskuteret og medvirkede således til at gøre folk der mindre isolerede.

Medlemmerne af de herrnhutiske menigheder sendte også af og til bidrag til bladet. Særlig værdsat blev fangeren Ungaralaks (Johannes's) beretninger om sit og sine bofællers liv, som mange år senere blev udgivet i bogform af Frederik Nielsen. Det kan også nævnes, at billedkunstneren og sagnfortælleren Aron fra Kangeq hørte til den herrnhutiske menighed.

Afslutningen på den herrnhutiske mission i Grønland

Sommeren 1900 forlod samtlige herrnhutiske missionærer og deres familier Grønland. Det skete efter lange overvejelser blandt de ansvarlige kredse i Tyskland og efter mere eller mindre pres fra dansk side. Flere af de herrnhutiske menigheder havde ry for at være præget af dårlige erhvervs- og levevilkår. Når man fra dansk side gerne så den herrn-

ATUAGAGDLIUTIT.

NALINGINARNIK TUSARUMINASSUNIK UNIVKAT.

No 1.

Januar 1.

1861.

**Umiarssuarnik, aussame 1860me,
Nângmĩtunik.**

(augterissok R. Berthelsen.)

Aussar: kingugdlek kângiútuk kuja-

Den første Atuagagdlitit fra 1861. På træsnittet ses Godthåb kirke, inspektørboligen og seminariet, den nuværende provstebolig.

tik umiarssualivik anguner ajulerpát si-korsuarnit. Taimailissut āma umiarssuārtulerput, pujorssuardlo imáinarne takutipok, kanitdliṅmatdlo takuait umiarssuit mardluk, imáitumik: angútiligssuak umiarssuarnik avdlamik kaligtor. Ama táukua Ameríkarmiut kalu-

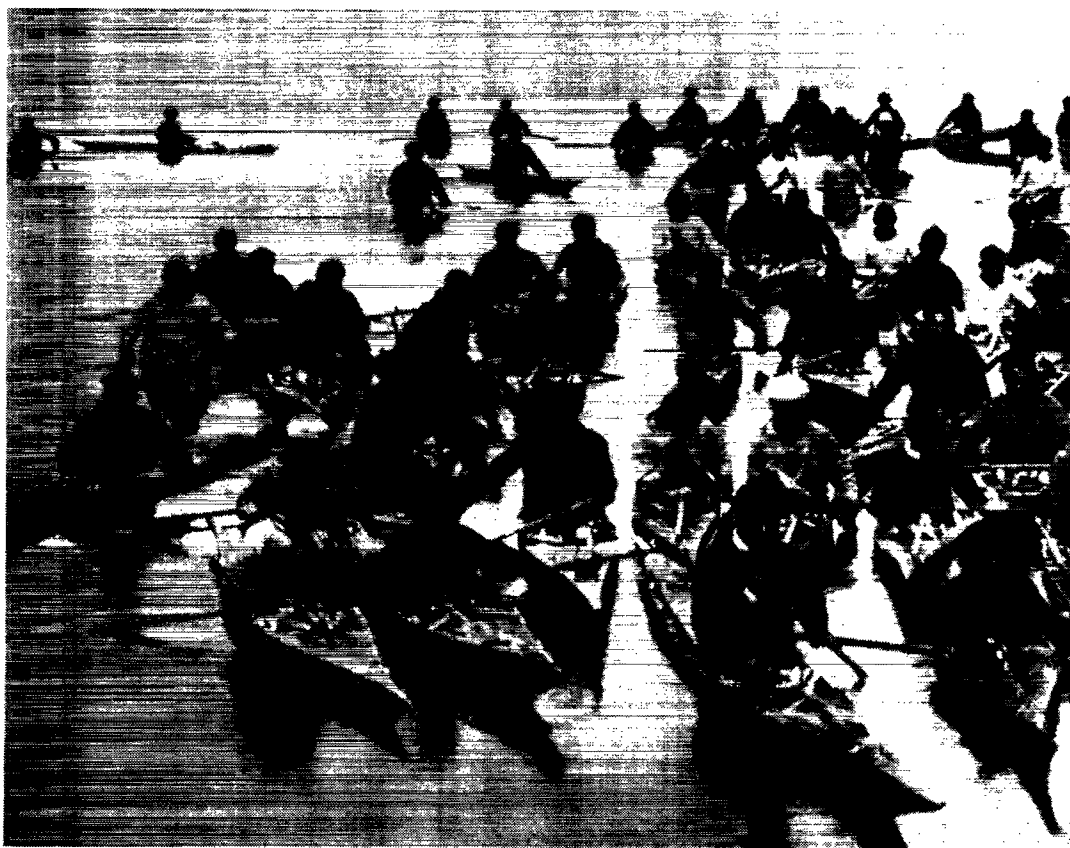
hutiske mission afsluttet, så var det naturligvis heller ikke uden betydning, at Grønland var en dansk koloni, som ellers var lukket for fremmede, både for udlændinge og danskere, som ikke var i missionens og handelens tjeneste.

Missionærerne kunne forlade deres menigheder under henvisning til, at det fra starten havde været meningen at bistå den danske mission, og hvervet nu kunne siges at være fuldført. Vestgrønland var ikke længere en missionsmark, og den danske mission havde taget arbejdet op blandt den fåtallige ikke-kristne befolkning, som levede i Østgrønland. Der var brug for at gøre en missionsindsats andre steder i verden, og desuden tilhørte den danske mission ligesom den herrnhutiske en evangelisk kirke, hvilket betød, at det var en nærtbeslægtet kirke, som overtog ansvaret. Da missionsdirektionen i

Tyskland gjorde situationen op, erkendte man også, at det med henblik på fremtiden ville være nødvendigt at ud-danne grønlandske præster og kateketer; det var ikke lykkedes for den herrnhutiske mission, mens den danske mission havde de fornødne midler og var godt i gang med det.

Ved missionens slutning boede de herrnhutiske menigheder foruden på de seks hovedstationer også på 28 bo-pladser. Det drejede sig ialt om 1637 grønlændere.

I en overenskomst af 5. marts 1900 mellem Ministeriet for Kirke- og Undervisningsvæsenet og den Evangeliske Brødre Unitäts Direktion blev det aftalt, at fra det øjeblik, hvor missionen op-hørte, skulle de grønlændere, som hørte til de herrnhutiske menigheder anses for at være medlemmer af den danske folke-kirke og være ligestillede i åndelig og

materiel henseende med de øvrige grøn­lændere, som hørte til den danske folke­kirke.

De grønlandske hjælpere, læsere (d.v.s. lærere med så godt som ingen specialuddannelse) og organister overgik til den danske missions tjeneste, hvor­imod de såkaldte tjenerinder ikke kunne få arbejde i den danske mission. De blev pensionerede eller modtog en mindre understøttelse. Den danske regering forpligtede sig også til at fortsætte de pensionsudbetalinger, som brødre­missionen hidtil havde foretaget. Og endelig blev det aftalt, at alle den herrnhutiske

missions bygninger skulle overtages af den danske mission; i den forbindelse skulle den danske regering udbetale 40.000 kr. til Brødre­menighedens Mis­sions-Direktorat.

Dermed var de formelle sider i for­bindelse med missionens ophør aftalt, men de herrnhutiske menigheders sær­præg kunne naturligvis ikke udslettes med øjeblikkelig virkning. Den nævnte overenskomst indeholdt iøvrigt også en bestemmelse om, at den danske regering skulle sørge for, at der blev uddelt gratis eksemplarer af den sidste herrnhutiske salmebog trykt i 1898 til beboerne i de

Fra afskeden med brødremissionærerne i Alluitsøq/Lichtenau. Ialt 212 kajakker var samlet, da billedet blev taget den 5. august 1900. Fotografiet findes på Det kongelige Bibliotek i København.

tidligere herrnhutiske menigheder. Da der i 1907 blev udgivet en ny salmebog til brug i den grønlandske kirke, blev mange af de herrnhutiske salmer, først og fremmest af Spindler, taget med, og mange af dem er også med i de senere udgaver af den grønlandske salmebog.

Overdragelsen af den herrnhutiske mission til den danske mission (som den fortsat kaldtes indtil loven om kirke- og skolevæsenet i Grønland af 1. april 1905), foregik under højtidelige former med deltagelse af både tyske og danske missionærer. Særligt i Alluitsøq/Lichtenau var der strømmet mange

mennesker til for at være med i afskedsfesten den 5. august 1900. Et imponerende antal fartøjer var samlet på ét sted: 40 både og 212 kajakker. Der var naturligvis ikke plads til så mange mennesker inde i kirkesalen, men det var strålende vejr, så højtideligheden kunne foregå udendørs. Adolf Riegel, som havde haft overopsyn med brødremissionen i Grønland, og den nye danske præst Frederik Balle, som var født i Grønland, talte efter tur. 423 modtog nadveren og et basunkor på 10 mand var med til at markere den skelsættende begivenhed.